

ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

HUMANITARIAN AID IN UKRAINE: CURRENT CHALLENGES

Волков С.В., аспірант відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України

Статтю присвячено проблемі конкретизації сучасних викликів в сфері обігу гуманітарної допомоги. Злочинність цієї сфері досліджується з урахуванням аксіологічного міждисциплінарного підходу, коли поведінка особи, яка вчинила зловживання в сфері розподілу, видачі, використання гуманітарної допомоги, обумовлена особистісними, соціально і культурно обумовленими чинниками. Методологічний базис цієї публікації сформовано з орієнтиром на висновки і пропозиції, сформовані науковцями М. Хавронюк, О. Марін.

Мета статті: конкретизувати виклики, які обумовлюють розроблення правових засад гуманітарної допомоги в Україні.

Автором наголошено увагу на тому, що на законодавчому рівні визначено ознаки гуманітарної допомоги як діяльності, а саме: цільова спрямованість, наявність кінцевого адресата, розмежування отримувача і набувача, добровільність, безкорисливість, усвідомленість, інші.

Виокремлено блоки викликів, які перебувають у площині кримінологічної дискусії: перший – приватний, другий – інституційний, третій – організаційно-технічний. Приватний блок: потреба доцільної персоналізації учасників – надавачів, отримувачів і набувачів гуманітарної допомоги; відсутність принципів і критеріїв розподілу гуманітарної допомоги; пропедевтика героїзації і трагізації причин надання гуманітарної допомоги. Інституційний блок містить діагностування проблем в конкретному регіоні, систему заходів запобігання, профілактики злочинності з огляду на соціокультурний контекст конкретного регіону, громади, попередження корупційних ризиків Організаційно-технічний блок: застосування інноватики в технологічних процесах обробки даних і обліку усіх операцій з гуманітарною допомогою, використання сучасних методів документообігу, цифровізацію звітності і комунікаційних процесів, гнучкість координації і управління.

Заявлені у цій публікації визначені блоки викликів не є вичерпними. Перспективою подальшого розроблення проблеми вбачаємо дослідження ідеї людиноцентричності з опорою на конструктивний історичний досвід українського меценатства.

Ключові слова: гуманітарна допомога, злочинність, криміногенні чинники, міждисциплінарний підхід, людиноцентризм.

The article is devoted to the problem of specifying modern challenges in the field of humanitarian aid. Criminality in the field of humanitarian aid is investigated taking into account an axiological interdisciplinary approach, when the behavior of a person who committed abuse in the field of distribution, issuance, and use of humanitarian aid is determined by personal, socially and culturally determined factors. The methodological basis of this publication was formed based on the conclusions and proposals formed by scientists M. Havronyuk, O. Marin.

The purpose of the article: to specify the challenges that determine the development of the legal basis of humanitarian aid in Ukraine.

The author emphasized the fact that at the legislative level, the characteristics of humanitarian aid as an activity are defined, namely: target orientation, the presence of the final addressee, the distinction between the recipient and the recipient, voluntariness, selflessness, awareness, and others.

Blocks of challenges that are in the plane of criminological discussion are singled out: the first is private, the second is institutional, the third is organizational and technical. Private block: the need for appropriate personalization of participants - providers, recipients and recipients of humanitarian aid; lack of principles and criteria for distribution of humanitarian aid; propaedeutics of heroization and tragicization of humanitarian aid. The institutional block contains the diagnosis of problems in a specific region, a system of measures to prevent and prevent crime in view of the socio-cultural context of a specific region, community, prevention of corruption risks. document management methods, digitization of reporting and communication processes, flexibility of coordination and management.

The call blocks defined in this publication are not exhaustive. We see the research of the idea of people-centeredness based on the constructive historical experience of Ukrainian philanthropy as a perspective for further development of the problem.

Key words: humanitarian aid, crime, criminogenic factors, interdisciplinary approach, people-centeredness.

Постановка проблеми. Вісімнадцять місяців триває військова агресія російської федерації проти України. Увесь світ долучився до підтримки і допомоги українцям в боротьбі за демократичні цінності, суверенітет і незалежність. В надзвичайно складних умовах Україна демонструє приналежність до правової демократичної держави, реалізації усіх відносин у суспільстві на правових засадах задля всебічного забезпечення прав і свобод, законних інтересів громадян України, українців, які перебувають за кордоном. Правова визначеність заявленої проблеми, удосконалення правовідносин в цій царині, безумовно, передбачає конкретизацію і кримінологічне дослідження сучасних викликів в сфері розподілу, видачі, використання гуманітарної допомоги.

Аналіз джерел, дотичних заявленої у цій статті темі свідчить про розмаїття методологічних підходів. Загальні тенденції щодо вияву фактів злочинності під час розподілу, видачі, використання гуманітарної допомоги презентовано в Аналітичному звіті командою урядово-громадської ініціативи «Разом проти корупції» [1]. Системний методологічний підхід в кримінології свідчить про те, що злочинність в царині обігу гуманітарної допомоги передбачає вивчення і аналіз соціальних чинників і впливу негативних явищ. Адже поведінка людини в суспільстві обумовлена об'єктивними негативними явищами (розруха довілля, руйнація житла, втрата роботи внаслідок

вимушеного переміщення чи закриття бізнесу тощо) і суб'єктивних (міра розвитку психологічної стійкості, емоційного інтелекту особистості, яка вчинила злочин, що у свою чергу обумовлені зовнішніми умовами). У цьому ключі у дослідженні враховано пропозиції і висновки Ю. Стельмашук щодо бачення проблем удосконалення механізмів державного регулювання розвитку соціально-гуманітарної сфери в Україні, визначення цілей соціально-гуманітарної політики, завдань, процедурних моментів її реалізації [10]. Злочинність у сфері розподілу, видачі, використання гуманітарної допомоги досліджується з урахуванням аксіологічного міждисциплінарного підходу, коли поведінка особи, яка вчинила зловживання в сфері розподілу, видачі, використання гуманітарної допомоги, обумовлена особистісними, соціально і культурно обумовленими чинниками. Загальновідомо, злочинність – явище, яке вивчається через взаємозалежності із соціальними, політичними, культурними, духовними, освітлогічними явищами в суспільстві. Тож в цьому аспекті цікавими видаються публікації представників різних галузей знань, зокрема Б. Андрощук (соціальне спрямування гуманітарної допомоги) [2], О. Кришевич (кримінологічний аспект) [5]. Методологічний базис цієї публікації сформовано з орієнтиром на висновки і пропозиції, сформовані науковцями М. Хавронюк [11], О. Марін [6].

Мета статті: конкретизувати виклики, які обумовлюють розроблення правових засад розподілу, видачі, використання гуманітарної допомоги в Україні.

Виклад основного матеріалу. Гуманітарна допомога – поняття, яке визначене статтею 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» таким чином: «Цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту» [4]. Цим же Законом визначено, що гуманітарна допомога є різновидом благодійництва за умови дотримання вимог статті 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [3]. У цьому аспекті до теперішнього часу не вирішено суперечність із визначенням понять благодійної діяльності і меценатської діяльності відповідно до статті 1 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [3]. Підтримуємо позицію науковців [5; 11; 12] про те, що поняття гуманітарної допомоги і благодійної діяльності не є суміжними, маючи перетин, не є тотожними. Розмежування цих понять дасть змогу унормувати питання надання гуманітарної допомоги окремим міжнародними неурядовими організаціями, урядами окремих держав.

На законодавчому рівні визначено ознаки гуманітарної допомоги як діяльності, а саме: цільова спрямованість, наявність кінцевого адресата, розмежування отримувача і набувача, добровільність, безкорисливість, усвідомленість, інші [4]. Розподіл, видача, використання гуманітарної допомоги послугуються принципами законності, гуманності, рівності, суспільної значущості цілей. Системного нормування на міжнародному рівні гуманітарна допомога набула наприкінці XIX століття зі створенням руху Червоного Хреста.

Вивчення матеріалів емпіричного характеру, аналітики у контексті заявленої проблеми [1; 7; 8] свідчить про загребуваність розроблення прикладів системної організації розподілу, видачі, використання гуманітарної допомоги, значущість проблеми підготовки фахівців цієї галузі, удосконалення чинного законодавства і приведення його у відповідність з міжнародним гуманітарним правом. Важливим аспектом розроблення заявленої проблеми є забезпечення діяльності правоохоронних органів задля ефективної протидії злочинності у сфері розподілу, видачі, використання гуманітарної допомоги. Сучасний стан злочинності в цій сфері в Україні набуває нових обрисів внаслідок прогресування криміногенних чинників. Злочинність у визначеному напрямку набуває динаміки, що вкрай негативно позначається на репутації держави у світовому правовому просторі. Розроблення концепту гуманітарної допомоги на міждисциплінарному і міжгалузевому рівнях є необхідним базисом реалізації кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні.

Аналіз зловживань осіб, відповідальних за розподіл, видачу, використання гуманітарної допомоги [7; 8], дає змогу виокремити три блоки викликів. Перший блок – приватний, другий – інституційний, третій – організаційно-технічний. Слід звернути увагу на проблему зростання рівня криміналізації, відсутність досвіду інших країн щодо ефективної протидії злочинності на рівні при-

ватності, персоналізації учасників – надавачів, отримувачів і набувачів гуманітарної допомоги. Світ до недавнього часу не стикався з так званою гібридною війною, у тому числі – в інформаційному просторі. Кримінологічного дискурсу потребує проблема фактичного орієнтування в приватному блоці на емоційні дескриптори. Не зменшуючи значущості підтримки українців через факти видачі гуманітарної допомоги, зазначимо тут, що на теперішній час відсутній достатній рівень моральної, правової, споживацької культури серед учасників, зокрема донорів, надавачів, отримувачів і набувачів гуманітарної допомоги. У прагненні досягти медійного результату інколи виникають ситуації кримінологічного дискурсу, як от: чи правомірне використання ресурсів гуманітарної допомоги для функціонування пунктів незламності в районах, де зазвичай енергетична інфраструктура працює стабільно, і у мешканців населених пунктів немає нагальної потреби в задоволенні життєвих потреб саме через пункти незламності. Чи утримання таких пунктів незламності правомірне і не є фактом нецільового використання матеріальних, технічних і людських ресурсів? Ще приклади: так званий гуманітарний туризм, коли українці в Україні отримують соціальні виплати і за кордоном отримують фінансову підтримку; людина працездатного віку отримує виплати як ВПО, але не свідомо не працевлаштовується тощо.

Для подолання кримінологічних викликів в приватному блоці, на наш погляд, уже сьогодні слід реалізувати ідею формування динамічного банку інформації про обіг гуманітарної допомоги з метою сприяння відновленню потужностей та інфраструктури, оптимізації використання ресурсів гуманітарної допомоги, оприлюднення даних про усіх учасників гуманітарної допомоги як діяльності. Саме приватний блок найбільш різко впливає на репутацію українців як в Україні, так і за кордоном. Почасти складається враження, що така кількість людей, які потребують гуманітарної допомоги у вигляді безкоштовних обідів, гарячої їжі, теплого одягу, предметів гігієни, медикаментів, свідчить про те, що українці, навіть перебуваючи у відносно безпечних умовах працездатного віку, маючи фаховий досвід, освіту, не спроможні самотужки забезпечити своє життя. Найприкрішим є той факт, що гуманітарна допомога вкрай рідко досягає адресата, який дійсно її потребує, оскільки такі набувачі перебувають чи на тимчасово окупованій території, чи в населених пунктах, які донедавна були на лінії вогню, а транспортна логістика там не відновлена. Так само утруднено транспортування гуманітарної допомоги в місцях ведення бойових дій. Маємо наголосити, тактика надання гуманітарної допомоги має передбачати підтримку для орієнтації на успіх і відновлення, а не провокувати творення споживацького контингенту.

Другий блок – інституційний – спрямовує гуманітарну допомогу як соціальне і економічне явище з урахуванням регіонального, контекстного аспектів. Ефективна робота з протидії і попередження злочинності в сфері розподілу, видачі, використання гуманітарної допомоги в цьому блоці може містити: діагностування проблем в конкретному регіоні, система заходів запобігання, профілактики злочинності, попередження корупційних ризиків. У цьому ключі варто наголосити, що іноземні надавачі гуманітарної допомоги не готові глибоко вивчати ментальні маркери поведінки і культури українців. Наприклад, статистика обсягів і розподілу гуманітарної допомоги часто суперечлива і формується без використання сучасних методів, та інструментів обчислення. Оскільки розподіл гуманітарної допомоги делеговано повністю місцевим органам влади, відсутній контроль за діяльністю регіональних гуманітарних штабів, пунктів видачі гуманітарної допомоги, волонтерських, громадських, благодійних організацій, фондів, державних і комунальних закладів,

які отримують гуманітарну допомогу для задоволення потреб соціально вразливих категорій населення і внутрішньо переміщених осіб, тому це призводить до недовірливої комунікації і зростання корупційних ризиків щодо розподілу гуманітарної допомоги. Крім того, останнім часом розподіл гуманітарної допомоги в Україні і за кордоном для українців – вимушених переселенців – став своєрідним елементом соціального рейтингу для донорів, надавачів, отримувачів. А це суперечить суті гуманітарної допомоги: термінова безвідплатна допомога засобами збереження життя для людей, які перебувають в гуманітарній катастрофі чи на її межі.

Третій – організаційно-технічний – блок викликів щодо розподілу, видачі, використання гуманітарної допомоги містить виклики: багатошаровість в організації і наданні гуманітарної допомоги вимагає застосування інноватики в технологічних процесах обробки даних і обліку усіх операцій з гуманітарною допомогою, використання сучасних методів документообігу, цифровізацію звітності і комунікаційних процесів (сповіщення про гуманітарну допомогу, оприлюднення даних про надавачів, набувачів гуманітарної допомоги тощо), гнучкість координації і управління. Ці аспекти передбачають підтримку державою тих, хто прагне і може займатися розподілом, видачею гуманітарної допомоги професійно. Також виокремлення гуманітарної допомоги в окрему галузь знань збільшить спектр надавачів гуманітарної допомоги, дасть змогу реалізувати ідею людиноцентричності з опорою на конструктивний досвід українського меценатства.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Отже, у статті зазначено, що на теперішній час попри нормування і регламентацію гуманітарної допомоги Законом України «Про гуманітарну допомогу», до цього часу наявні суперечності навіть на рівні визначення основної категорії. Відсутня і державна політика щодо розподілу гуманітарної допомоги, здійснення прозорої відкритої комунікації.

Виокремлено блоки викликів, які перебувають у площині кримінологічної дискусії: перший – приватний, другий – інституційний, третій – організаційно-технічний. Приватний блок: потреба доцільної персоналізації учасників – надавачів, отримувачів і набувачів гуманітарної допомоги; відсутність принципів і критеріїв розподілу гуманітарної допомоги; пропедевтика героїзації і трагізації надання гуманітарної допомоги. Інституційний блок містить діагностування проблем в конкретному регіоні, систему заходів запобігання, профілактики злочинності з огляду на соціокультурний контекст конкретного регіону, громади, попередження корупційних ризиків Організаційно-технічний блок: застосування інноватики в технологічних процесах обробки даних і обліку усіх операцій з гуманітарною допомогою, використання сучасних методів документообігу, цифровізацію звітності і комунікаційних процесів, гнучкість координації і управління.

Заявлені у цій публікації визначені блоки викликів не є вичерпними. Перспективою подальшого розроблення проблеми вбачаємо дослідження ідеї людиноцентричності з опорою на конструктивний історичний досвід українського меценатства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітичний звіт. Проблемні питання у сфері здійснення гуманітарної допомоги в Україні. Сформовано командою урядово-громадської ініціативи «Разом проти корупції» станом на 26 червня 2018 року. Київ, 2018. 43 с.
2. Андрощук Б. Гуманітарний сектор в Україні: уроки, пройдені за рік повномасштабної війни. *Українська правда*. 28 лютого 2023 року. URL : <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/02/28/253104/>
3. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2013, № 25, ст. 252. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#n19>
4. Закон України «Про гуманітарну допомогу». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1999, № 51, ст. 451. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>
5. Кришевич О. Кримінальна відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги чи один з видів шахрайства. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2022, № 1(17). DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.17.258361>
6. Марін О. Проблеми кримінально-правової оцінки незаконного використання гуманітарної допомоги за КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6/2022. С. 334–338. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/74>
7. Національне агенство з питань запобігання корупції. Антикорупційний портал. URL : https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/catalog/?tag_id=95
8. Постанова Верховної Ради Про попередній звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих порушень законодавства України у сфері отримання, розподілу, транспортування, зберігання, використання за цільовим призначенням гуманітарної та іншої допомоги, а також неефективного використання державного майна, яке може бути використане для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб та забезпечення інших потреб держави. Документ 3044-IX, прийняття від 11.04.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3044-IX#Text>
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 328 «Деякі питання забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання та санітарно-гігієнічними товарами в умовах воєнного стану». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/328-2022-%D0%BF#Text>
10. Стельмашук Ю.І. Стан розвитку соціально-гуманітарної сфери в процесі трансформаційних змін України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 6, 2015. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1005>
11. Хавронюк М. І. За незаконне використання гуманітарної допомоги – кримінальна відповідальність. URL : <https://pravo.org.ua/blogs/za-nezakonne-vykorystannya-gumanitarnoyi-dopomogy-kryminalna-vidpovidalnist/>
12. Шевчук А.В., Боднарчук О.М. Кримінальна відповідальність за розкрадання гуманітарної допомоги. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Випуск 72: частина 2. 2022. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.63>